

LUNDS
UNIVERSITET

Museibesökarens upplevelse av kläder från förromersk järnålder – bruna eller röda och blåa?

Arkeologisk kunskapsförmedling om textila fynd från Huldremose och Hallstatt

Illustrationerna på titelbladet är hämtade [2013-03-31] från Internetsidor utgivna av Nationalmuseet i Köpenhamn och föreställer den aktuella museiutställningen av Huldremosekvinnan (vänsterbilden), hennes funna klädedräkt (mittbilden) och en rekonstruktion av hennes klädedräkt (högerbilden) (<http://natmus.dk/historisk-viden/danmark/oldtid-indtil-aar-1050/aeldre-jernalder-500-fkr-400-ekr/kvinden-fra-huldremose/>)

Abstract

The aim of the study which is presented here was to analyse and discuss expositions of Pre-Roman Iron Age textiles in two national museums; in Copenhagen the Huldremose Woman (ca 350 BC) and in Vienna the textiles from Hallstatt (ca 800-350 BC). The analyses undertaken relate to the main question: *How can archaeology and museums build a bridge between prehistoric use of textile-colours and our understanding of the socio-cultural context of the textiles as they are experienced today?*

A multidisciplinary literature study approach was chosen, however from a very narrow selection of literature due to the limited time for the study. The perspectives to be analysed and discussed were: a bioarcheological approach, an Actor Network Theory approach, a textile archaeological approach and an ethnomethodological Life-World approach. The first perspective gives insights into the importance of colour perception and use of colour in human evolution. The second perspective demonstrates that the technological development and socio-cultural context of artefacts are inseparable (the semantics of materiality). The textile prehistoric perspective shows the importance of bringing updated knowledge to museums as well as to basic studies in archaeology. Finally the Life-World approach gives new insights into understanding prehistoric context in relation to our present lived world.

In summary: the overall results of the analyses demonstrate the importance for museums to provide the public with a more diverse picture of prehistoric textile-colours than the different nuances of brown offered by the exposition of cloths from peat bogs and salt-mines today. The specific results concerning the Danish Huldremose findings show that there is still more research to be done in this area, - see Appendix A.

Keywords: Huldremose Woman, Hallstatt-textiles, Pre-Roman textile technology, colour in archaeology, Life-Worlds

Innehåll

Abstract	1
1. Inledning	3
1.1 Kunskapsförmedling om förhistorisk textilfärgning	3
Problemformulering	3
1.2 Bakgrund	3
1.3 Metod och material	5
2. Analys och resultat	5
2.1 Ett bioarkeologiskt perspektiv	5
2.2 Ett socio-kulturellt perspektiv	7
2.3 Ett textilhistoriskt perspektiv	8
En textilteknologisk revolution?	8
Huldremosetextilierna – offrade klädedräkter?	9
Hallstatt-textilierna – kasserade järnålderskläder?	11
2.4 Museiutställningar i ett livsvärldsperspektiv	13
3. Diskussion	14
3.1 Metoddiskussion	14
3.2 Resultatdiskussion	14
3.3 Reflektion	14
4. Sammanfattning	15
Tack	15
Litteratur- och källförteckning	16
Appendix A. Äldre och nyare tolkningar av Huldremose-textilierna	18

1. Inledning

I uppsatsen görs en kritisk analys av två stora nationella museers kunskapsförmedling om färg på utställda textilier (dräkter) från äldre järnåldern. Studien har utförts inom ramen för andra terminens arkeologutbildning och har därför som bakgrund främst arkeologisk kurslitteratur och föreläsningar om skandinavisk äldre järnålder (500 f Kr – 400 e Kr)

1.1 Kunskapsförmedling om förhistorisk textilfärgning

I fokus för föreliggande studie står den egna upplevelsen av utställningen av Huldremosekvinnan (från ca 350 f Kr) på Nationalmuseet i Köpenhamn. Museiutställningens kunskapsförmedling om Huldremosekvinnans klädedräkt jämförs med en annorlunda upplevelse från en samtida utställning av Hallstatt-textilier (från ca 1600 - 350 f Kr) på Naturhistorisches Museum i Wien. Sättet att exponera textilier från äldre järnåldern väcker många frågor som rör hur vi som museibesökare förväntas uppfatta och förstå färgens roll under äldre järnåldern - i samhällen som ligger ca 2500 år tillbaka från vår tid. Vilken färg hade egentligen dräkter under äldre järnåldern? Producerades alla färgpigment lokalt eller importerades vissa av dem? Vilken kulturell och samhällelig roll spelade den teknologiska utvecklingen inom textilproduktionen före år 0? Vad är arkeologisk kunskap om textilteknologi och hur förmedlas den i museet?

Problemformulering

- Hur kan arkeologer/museiutställare bygga en bro mellan förhistoriska människors användning av färg och nutida människors förståelse för den tidens socio-kulturella kontext genom den materiella kultur som nu finns exponerad i museerna?

Grundläggande för studiens problemformulering är kunskapsförmedlingen om den teknologiska utvecklingen av infärgning av textilier under bronsåldern och äldre järnåldern som idag kan analyseras arkeologiskt genom användning av nyare naturvetenskapliga metoder som optiska och kemiska analyser av färgpigment. Detta tillsammans med skapandet av ett modernt referensmaterial (experimentell arkeologi), gör att vi med större säkerhet kan uttala oss om hur textilier såg ut och kanske upplevdes av människor under brons- och järnåldern. Syftet med uppsatsen är föra ett resonemang kring museiexponering, arkeologisk analys och tolkning av textilfärgens roll under äldre järnåldern, samt hur vi förstår och upplever den idag. I uppsatsen utvecklas argument för att arkeologiskt använda tvärvetenskapliga perspektiv i kunskapsförmedling om textilhantverkets utveckling under äldre järnåldern.

1.2 Bakgrund

Textilhantverket under förhistorisk tid behandlas ganska sparsamt i kurslitteraturen på grundläggande nivåer inom ämnet arkeologi jämfört med sten- och metallhantverket. Detta beror delvis på att textilfynden är sällsynta och ofta fragmentariska men också på att det verkar finnas en kunskapsklyfta mellan arkeologer och textilhistoriker. Lite märkligt är det med tanke på den textila teknologiska ”revolution” som äger rum under bronsåldern och äldre järnåldern i Europa. Den information som två av de viktigaste kursböckerna (Pedersen & Widgren, 1998 och Jensen, 2003) ger om textilhantverkets utveckling under järnåldern är

bitvis omodern. Pedersen och Widgren (1998: 405-414) beskriver det skandinaviska textila hantverket under järnåldern i tre utvecklingsperioder (500 f Kr – 100 e Kr; 100 – 600 e Kr och 600 – 1000 e Kr). Argumenteringen för denna unika periodindelning är svag och överensstämmer inte med nyare dateringar av textilfynd från äldre järnåldern. Fokus för min studie är behandling av färgpigmentering, och följande citat belyser kritiken ovan:

”100 – 200-talen¹ innebar alltså en brytningstid inom textilproduktionen, som på många andra områden. Förutom att fåren nu förädlas för ullens skull, finns också de första tecknen på att ull färgades. I tygerna hittar man spår av växtfärger: vejde för blåfärgning och krapprot för röd färg, samt purpurlav och kochenille (liten lus) för andra röda nyanser.” (Pedersen & Widgren, 1998: 410)

Brytningsperioden för en mer avancerad textilproduktion kom troligtvis senare till norra Skandinavien men knappast 600-700 år senare än i södra Skandinavien. Uppfattningar kring införandet av ullhantverket i norra Europa förläggs numera till sen bronsålder och inte till århundradena e Kr (Bender Jørgensen 2003, Gleba & Mannering, 2012).

När det gäller beskrivningen av färgteknologin är två av fyra infärgningsmetoder korrekt beskrivna, en är diskutabel och en helt felaktigt! Påståendet att man använde koschenill för rödfärgning under Skandinavisk järnålder är felaktigt, eftersom färgpigment från denna insekt som lever på kaktusar först kom till Europa från Mexico under 1500-talet e Kr (Sandberg, 1994). Om man kanske menar kermeslusen, som är en i södra Europa levande insekt, måste färgpigmentet ha importerats till Skandinavien. Purpurlav kan i citatet vara en felöversättning från danskans *lav* som betyder ljung på svenska eller kan det vara en felskrivning för purpurlarv dvs en mollusk i purpurnäckan? Hur bra det går att färga med purpurljung har jag ingen uppfattning om, medan att få fram purpur från purpurnäckan (Murex) var etablerat sedan minoisk tid (Kreta). Det var dock ett färgpigment som måste importeras och som ansågs mycket kostbart och signalerade ”kungamakt” också kring Medelhavsländerna (Sandberg, 1994).

Jørgen Jensen har flera avsnitt (2003: 151-154, 322-336, 480-483, 487-489) som berör det textila hantverket under järnåldern t ex spår i den materiella kulturen som i boplatsorganisation (grophus) och textila fynd från olika moss- och gravfynd, bl a Huldremosekvinnan. Han beklagar att klädedräkter från mossfynden i jämförelse med gravfynd är trist bruna:

”En helt anden dragtform, iøjnefaldende ved sine kraftige farver, har man fundet resterne af i en kvindegrov på Lønne Hede syd for Ringkøbing Fjord. Den har ikke de triste, brune kulører, som kendes fra mosefundene.² Nej, den har klare blå og røde farver, som virkelig har lyst op. Graven blev fundet på tidligere hedeland med høj grundvandstand, vandspejlet stod 10-15 cm over gravbunden, og det gav særdeles gode bevaringsforhold.” (Jensen, 2003:328)

Se vidare om Jensens perspektiv från 2003 i Appendix A paragraf A.

¹ e Kr

² Min understrykning

1.3 Metod och material

Källmaterialet för studien utgörs främst av publicerad vetenskaplig litteratur kompletterad med Internetinformation riktad till allmänheten från respektive museiutställningars aktuella hemsidor. Litteratururvalet har gjorts utifrån ett tvärvetenskapligt metodval. För studiens frågeställning (se sidan 3) görs analys- och tolkning av textilfärgsframställning och dess betydelse under äldre järnåldern utifrån tre valda perspektiv:

- Ett i huvudsak bioarkeologiskt (Chapman, 2002; Jones, 2002; King, 2005)
- Ett sociokulturellt, Latours' aktör-nätverksteori (ANT) (Alvesson & Sköldberg, 2008: 93-96 och Jones, 2004)
- Ett textilhistoriskt (Bender Jørgensen, 1991; Barber, 1992; Jenkins, 2003; Gleba & Mannering, 2012)

I den valda litteraturen behandlar författarna inte alltid perspektiven så strikt uppdelat som anges ovan utan tar ofta upp tvärvetenskapligt orienterade synpunkter.

När det gäller museernas förmedling av textilkunskaper om järnåldern blir etnometodologiskt orienterade teoretiska modeller om vardagskunskap och livsvärldar intressanta. I föreliggande litteratururval har ett postprocessuellt vetenskapsteoretiskt perspektiv använts för att belysa hur vi kan bygga en bro mellan den förhistoriska människans upplevelse av textilfärg och våra egna nutida föreställningar om deras socio-kulturella kontext. I analys och tolkning görs försök att tillämpa Alfred Schutz' livsvärldsbegrepp (Bengtsson, 2005: 16-29) för hur museibesökaren upplever förhistoriska artefaktutställningar – här: textilier.

2. Analys och resultat

Studiens tvärvetenskapliga analys inom tre valda områden syftar till att belysa vilken typ av arkeologiska, textilhistoriska och samhällsvetenskapliga kunskaper museer skulle kunna använda sig av för att skapa en bättre förståelse för förhistorisk textilproduktion och textilinläggning. I de flesta museer ställs textilier eller snarare textilfragment, ut som de föreligger idag: ofta helt utan färg och snarare missfärgade av t ex lång tid i en sur mossmiljö (brunfärgade).

2.1 Ett bioarkeologiskt perspektiv

För den bioarkeologiska analysen har tre referenser (Chapman, 2002; Jones, 2002 och King, 2005) valts ut för att belysa teoretiskt varför färger som signal- och symbolspråk är evolutionärt grundläggande i mänsklig aktivitet. Syftet med analysen är att undersöka varför förhistoriska människor brydde sig om och lade ner mycket arbete på att färga sina textilier.

I ett evolutionärt perspektiv är enligt Timothy King (2005) färgseendet grundläggande för vår existens eftersom vår naturliga miljö kommunicerar med färger; så t ex signalerar ofta färgen på frukter vilka som är ätliga eller inte ätliga. Människan har ett trikromatiskt seende: vårt öga innehåller (genetiskt kodat) tre olika sorters receptorer för färgseende, våglängdsstyrda mottagare som kan föra specifik information till vår hjärna. En grupp receptorer ”ser” ljus

(vitt) och mörkt (svart); en ”ser” rött och grönt och en ”se” blått och gult. Vår hjärna tolkar färginformationen utifrån inlärda signaler eller symboler beroende på den socio-kulturella kontexten. Vårt öga tillsammans med hjärnans tolkning kan ”se” miljoner färgnyanser! Emellertid har vi en begränsning i vår språkliga förmåga (den socio-kulturella kontexten) så att ingen har en miljon färgord i sitt ordförråd.

I Berlin och Kays klassiska antropologiska lingvistiska studier från slutet av 1960-talet (refererade i King 2005: 5-7 och i Chapman, 2002: 45-49) uppställs en teoretisk modell för ett universellt samband mellan färgseende och språkliga uttryck. Enligt modellen utvecklas först distinktionen svart-vitt, sedan rött om språket bara har tre färgbenämningar. Enligt King (2005) är således röd den första färgen som språkligt uppmärksammas eftersom vitt och svart egentligen inte är färg utan ljus och mörkt:

”Red is the first color to receive recognition aside from other colours. This may be linguistic evidence for salience of red and its importance to human survival. Most of these three-color term languages exist in Melanesia, Australia and Africa.” (King, 2005: 5)

I språk med femfärgssystem, som finns i många indianspråk (Nord- och Sydamerika), görs språklig skillnad mellan svart-vitt, rött, blått/grönt och gult. Enligt Berlin & Kays färgparadigm kan alla språks färgbenämningar refereras tillbaka till 11 universella basfärger: vitt, svart, rött, grönt, gult, blått, brunt, rosa, purpur, orange och grått. Modellen har kritiserats framförallt på grund av att man tagit det engelska språkets färgbenämningar som bas för att kategorisera mycket annorlunda språks färgbenämningar (sk ’native languages’ från Afrika, Australien, Melanesien och syd- och nordamerikanska indianspråk) (Chapman, 2002)

I linje med utvecklingen av en postprocessuell arkeologi vill John Chapman (2002) istället kontextualisera och ritualisera utveckling av färgbenämningar och refererar som stöd för detta synsätt ett antal lingvistiska, antropologiska och arkeologiska studier. Färgers användning och benämningar utvecklas i ett samspel mellan ’natural world colour’ och ’cultural world colour’ (Chapman, 2002: 51). För syftet med föreliggande studie är följande socio-kulturella förklaringsmodell för förändringar av färgbenämningar belysande:

”Hewes (1992)³ offers a technologically based hypothesis relating to the availability of colouring agents in simple and complex societies. He makes the point that many ancient and technologically simple societies lacked access to durable colouring agents and that these were a key source of new colours and therefore new colour terms” (Chapman, 2005:52).

Teknologin kring produktion av färgpigment och dess användning leder till ett mera specifikt resonemang kring färgers kulturella historia (biografi), som diskuteras av Andrew Jones utifrån färgade artefakters betydelse som transformationsobjekt och minnesbärare i tid och rum (Jones, 2002: 159-174). Att se på färgpigment och färgade artefakter i ett livshistoriskt perspektiv dvs som del av deras kulturella betydelse, leder över till analys och diskussion kring artefaktens teknologiska, kulturella och sociala roll i det förhistoriska samhället.

³ Hewes, G. W. (1992). *Ulysses’ Sail: An Ethnographic Odyssey of Power, Knowledge and Geographical Distance*. Princeton: Princeton University Press.

2.2 Ett socio-kulturellt perspektiv

I föregående avsnitt beskrevs att naturen har ett visuellt språk, som kan förstås av oss människor. På ett liknande sätt kan man beskriva de av oss skapade artefakterna, som kommunikativa uttrycksformer i en sociokulturell kontext:

"This metaphor⁴ led archaeologists to treat artefacts as if they communicated meaning like language. Thus, the sequence of designs on pots or, at a greater level of abstraction, the layout of the households, villages, burials and cemeteries were all in their turn treated as a form of 'silent grammar', whose logic remained to be decoded by archaeologist" (Jones, 2004: 328).

Andrew Jonas (2004: 330) menar dock att detta synsätt inte är tillräckligt för att förstå den materiella kulturen i ett arkeologiskt perspektiv, utan vänder sig bl a till Bruna Latours vetenskapsmetodologiska perspektiv för att beskriva det faktum att en artefakt har såväl en kulturell och symbolisk aspekt som en fysisk och mekanisk/teknologisk aspekt. Båda aspekterna måste studeras som en odelbar helhet. Den av Latour utvecklade metodologin, Actor-Network Theory (ANT) kan beskrivas som "the semiotics of materiality" -artefakternas eget språk. Latour talar om en artefakts kulturella biografi och menar att man kan följa ett föremål från idé till produktion, till användning, till deponering, till återanvändning etc. (citerad i Alvesson & Sköldberg, 2008: 93-96). Istället för att bara beskriva och typologisera artefakter, ställs frågor av typen: Bra eller dålig konstruktion? Nödvändig hantverksskicklighet? Lärandeaspekter? Statusvärde? Symbolvärde? etc. Ett föremåls biografi (kulturella och teknologiska) utgör också en betydande del av våra mänskliga minnen dvs de har en över generationer, och mellan världar, transformerande uppgift.

Hur kan då ANT tillämpas arkeologiskt på utvecklingen av textilinläggning? Vi kan upptäcka hur en teknologisk utveckling, som t ex framställning av färgat glas⁵, kan befrukta en annan teknologisk utveckling som textil färgningsteknik i Skandinavien. Andrew Jones (2004: 334) för ett resonemang kring att se färgproduktion som en särskild specialiserad teknologisk aspekt som har stor betydelse för framställning av olika typer av effekter i fajans och väggmålningar. Tekniken för att färga glas är annorlunda än för att färga textilier men färgens (pigmentens) symbolvärde blir lika betydelsefull. En annan lika viktig impuls för teknologisk färgutveckling är troligtvis kontakter med andra kulturers statusföremål (och människor) och som kunde driva på den lokala hantverksskickligheten. ANT kan jämföras med Sillars begrepp 'inbäddad teknologi':

"The notion of embeddedness in relation to technology encompasses the point that 'every technique is part of a wider context of artefacts, environments, ideologies, economic systems and social structures' (Sillar, 2001, 291)⁶". (Jones, 2004:333)

⁴ Referensen syftar på de tidiga post-processuella forskarnas sätt att använda lingvistiska (eller kontextuella) metaforer från bl a strukturalistiskt tänkande inom antropologin och sociologin (Jones, 2004:328)

⁵ I utveckling av dekor på keramik och textila mönster i det förhistoriska Peru har teknologierna troligtvis ömsesidigt påverkat varandra (muntlig kommunikation, Jaime Castillo Butters 2013-05-07)

⁶ Sillar, B. (2001). Reply to comments on 'Technological choices in ceramic production'. *Archaeometry*, 43:288-292).

2.3 Ett textilhistoriskt perspektiv

I följande avsnitt diskuteras kort den textila teknologin (fiberkvalitet, vävteknik och infärgning) under förromersk järnålder som bakgrund till arkeologiska tolkningar kring två samtida klädedräkter: Huldremose-kvinnans kläder (ca 350 f Kr från Jylland i Danmark) utställd i Nationalmuseet i Köpenhamn och Hallstatt-textilierna (ca 1600 – 350 f Kr från Hallstatt i Österrike) utställda på Naturhistorisches Museum i Wien.

En textilteknologisk revolution?

En textilteknologisk revolution i form av nya vävtekniker, nya råvaror som ull och förmåga till infärgning av ullen inträffar under bronsåldern och äldre järnåldern.

“New studies of textile technologies are also increasing our understanding of the complexity and sophistication of textile production in Europe from Bronze Age onwards, when wool production took over as the dominant material, and subsequently changed the animal economy towards this new domain.” (Gleba & Mannering, 2012: v)

Kläder av ull kompletterar och ersätter efterhand skinnklädedräkter. Resultatet är att det uppstår en ekonomi kring textihantering som t ex handel med råvaror och färdiga textilier såväl lokalt som över större geografiska ytor. Förutsättningen för denna utveckling är att människor har blivit bosfasta och att får hålls som boskap på gårdarna. Eftersom färghanteringen krävde rikligt med vatten och säkert inte luktade särskilt gott torde den ha utförts en bit ifrån själva boplatserna och på t ex Kreta (minoisk kultur) har man funnit spår av beredning av färgpigment/färglösningar (Alberti, 2007 och Jenkins, 2003: 48-52). I Alberti (2007: 60) ges en arkeologisk modell över vilken typ av artefakter man kan finna på de ställen där textilfärgning varit i bruk, som t ex färgingredienser (speciella växter, mineraler o djur), kemiska ämnen för betning, vattencisterner, speciella kärl, eldstäder, vävtyngder och sländtrissor.

I Skandinavien finns inga tydliga spår av en mer omfattande textilmanufaktur annat än fynd i grophus, men å andra sidan lämnar själva textilhantverket mycket få spår som lever över tid, och eventuella artefaktfyndns användningsområde kan tolkas som matlagningstillbehör. Skandinaviskt arkeologiskt fältarbete borde kanske leta efter platser och typiska artefakter (kärl för rötning, betning, kokning och malning) i anslutning till boplatserna där färghantering kan ha pågått med säsongsbetonade (sommare/höst) vattenkrävande tekniker. Den mer exklusiva färghanteringsteknologin var säkert inte tillgänglig för alla och i historiska dokument om färgning talas t o m om hemliga recept som strängt bevakades. Hos etruskerna kan vi spåra en särskild hantverksgrupp – *purpurrai*⁷:

“It has been suggested here that the purpurrai were a selected group of individuals, both men and women, acting in a managerial capacity who had the potential to produce or sell a variety of luxurious purple goods in their shops, not just textile.” (Hughes, 2007:90).

⁷ Producenter och handlare med färgpigment och färglösningar

Som bakgrund till beskrivningen nedan om hur vi kan tolka Huldremose- och Hallstattfynden från denna dynamiska tidsperiod ges här en kort beskrivning av material och beredningstekniker hämtad främst från Barber (1992), Gleba & Mannering (2012: 103-110), Grömer (2010: 43-200) och Lise Bender Jørgensen avhandling (1991: 13-15, 120-126). Arkeologiska fynd från norra Europa visar att tillgängligt material för textilproduktion under äldre järnåldern främst var ull, lin, lindbast och nässlor. Fibertrådarna spanns med sländtrissor med två tekniker beroende på hur tråden roteras under spinningen sk z- och s- teknik, som under den aktuella perioden är olika för Hallstatt/La Tène (z/z-teknik) och Skandinavien (s/s-teknik).

I centrala Europa vävs främst på varptyngda, upprättstående vävstolar och i Skandinavien på rundvävstolar (ej varptyngda). Vävtekniker infattar tuskaft-, kypert- och tweedvävning. Olika tweedtekniker ger mönster i tyget, som kan framhävas ytterligare genom olika infärgningar av garnet. Mycket vanligt är också vävning av kantband (bårder). De båda nedan analyserade textilfynden har av textilhistoriska forskare typologiserats utifrån den speciella vävtekniken som Huldremosetyp och Durnbergtyp⁸ (Bender Jørgensen, 1991: 121-125).

Infärgning görs främst på ullfibrer (garn/hela tygstycken) och då används färgextrakt från växter, mineraler och i vissa fall insekter. Vanliga växter i norra Europa var vejde som ger blåa nyanser, krapp för röda nyanser och reseda för gula nyanser. Men när man väl förstått de olika infärgningsteknikerna stod ett mycket stort utbud av olika färgblandning t ex för att skapa gröna nyanser, till förfogande (Grömer, 2012). I Hoffman-de Keijzser (2010:151) finns en översikt över identifierade färger för de här aktuella textilierna från äldre järnåldern. Betning av det infärgade garnet (för färgbeständighet) görs med t ex tanniner, urin, salt och olika minerallösningar. Barber (1992: 223-243) ger i sin bok om förhistorisk textilteknologi en detaljerad genomgång av förhistoriska infärgningstekniker.

Huldremosetextilierna – offrade klädedräkter?

Litteraturen talar om två olika Huldremosefynd: Huldremosekvinnan (I) och Huldremosefyndet (II). Huldremose I är ett fullt påklätt kvinnoskelett, som hittades av en torvbrytare på Djursland, Jylland år 1879. Huldremose II är en komplett dräkt, som hittades 17 år senare ett par meter bort i samma mosse. Inget av fynden gjordes av arkeologiskt sakkunniga. Med C14-datering vet man numera att fynden kan dateras betydligt längre tillbaka i tiden än som tidigare antagit. Huldremose I dateras till 350-341 f Kr och Huldremose II är -daterad till 350-330 f Kr. Fynden kan alltså vara nedlagda samtidigt eller med flera års mellanrum.

Lite oväntat uppstod fler frågor än svar efter den fördjupade litteraturstudien av Huldremosefynden. Tillhörde de funna kläderna en, två eller flera kvinnor? Offrades kvinnokläder på samma sätt som t ex smycken? Var Huldremose II dräkten verkligen en kvinnas kläder eller var det kanske en mansdräkt? Vilka färger och mönster hade klädedräkterna? Om kläderna är från samma tidsperiod deponerades de samtidigt? (Bender Jørgensen, 1991: 120-126; Frei et al. 2009; Mannering, et al., 2012: 103-110; Grömer,

⁸ Bender Jørgensen gör i sin avhandling från 1991 en typologisering av de tidiga vävda textilfynden; utöver de två angivna också två senare typer: Haraldskjer och Wayhouse inom Jastorkulturen.

2010:350-353; Bender Jørgensen, 2003:62-65; Jensen, 2003:324-328). För litteraturstudien hämtades också information från nationalmuseets hemsidor där det utöver en omfattande skriftlig presentation finns två länkar till muntliga presentation av museiinspektör Flemming Kaul [http://www.youtube.com/watch?v=td_lt0GaSNQ] och arkeolog Ulla Mannering, [<http://www.youtube.com/watch?v=cTmhb6YrLkg>], som dock ger ett lite annorlunda perspektiv. För att ge en bild av hur man under de senaste 20 åren tolkat fynden som grävdes fram i slutet av 1800-talet sammanställdes ett appendix med några belysande citat (Appendix A).

Designen? Den internationellt kända danska textilforskaren Lise Bender Jørgensen beskriver fynden på följande sätt:

“Two complete female costumes have been found in the bog of Huldremose on Djursland, Denmark, one a peplos-style dress consisting of a cylindrical piece of wool twill with stripes of yarn in darker wool [III. 1.24]⁹, the second a checked woollen skirt, a skin vest, a sheepskin cape, and a woollen twill scarf, checked like the skirt [III. 1.25].” (Bender Jørgensen, 2003: 63-64).

Huldremosefynden innehåller således två kompletta klädedräkter. Båda textilfynden kan inte ha burits samtidigt av en kvinna. Jensen (2003: 322-327) beskriver dels Huldremosekvinnan, vars vävda kläder är en kjol och en sjal, dels Huldremosefyndet, som en vävd peplos. Mannering et al. (2012: 104) beskriver en kvinnodräkt (kjol/sjal) och en könsobestämd dräkt (peplos). Huldremosekvinnans kläder kan upplevas som helt typiska för regionen medan det är tveksamt om man använde en peplos i Skandinavien, se bilder på titelbladet och bild o text i Appendix A.

Textilfärgen? Den nuvarande färgen på dräkterna (som de är utställda i monter) är rostbrun och är ett resultat av att textilierna legat i sur lågmossemiljö i mer än 2300 år. Genom moderna metoder med färganalys av textilier vet man numera att kläderna var infärgade med minst två färger: blått och rött (se foto titelbladsidan) men enligt arkeolog Ulla Mannerings presentation på Nationalmuseets hemsidor finns ytterligare färger på dräkterna:

” Skørtet indeholder spor af tre farvestoffer, nemlig et blåt, et gult og et endnu uidentificeret farvestof, som formentlig har været rødligt. Tørklædet har afsløret en blanding af flere ukendte farvestoffer, som både ligger i det røde og gule område. Der er flere farvestoffer til stede i de samme tråde, og det viser, at der har været anvendt flere farvebade, og at man ved gentagne farvninger har fornyet og genopfrisket farverne. Et sandsynligt bud på, hvordan Huldremosekvindens dragt kan have set ud, klæder hende i et skørt med en oprindelig blå nuance. På et tidspunkt er skørtet farvet igen og har bevæget sig over i det grønlig eller brunlig farvefelt, mens tørklædet har haft en rødlig nuance med et purpuragtigt eller gulligt skær.”

(Ulla Mannering: <http://www.youtube.com/watch?v=cTmhb6YrLkg>)

⁹ Åsyftar bildmaterial med de beskrivna dräkterna

Analysresultaten stämmer väl överens med funna infärgningstekniker från samma tid i norra och centrala Europa:

“The results of dye analyses clearly indicate that most Scandinavian peat bog textiles originally were dyed and that already during the 1st millennium BC the population in Scandinavia were familiar with dyeing technology.” (Mannering et al., 2012: 94)

Offer eller begravningsritual? I informationstexten vid utställningsmontern sägs att Huldremosekvinnan kanske offrades i mossen. En fråga som då uppstår är om också det fanns en praktik att offra kläder på motsvarande sätt som man offrade t ex smycken, se vidare paragraf B i Appendix A. Mannering et al. (2012: 94) menar att det fanns en praktik att offra såväl människor som textilier i de danska mossarna under äldre järnåldern. Detta påstående representerar ett nytt sätt att se på vilka föremål som kunde offras i mossarna.

Ett stöd för argumentet att såväl kvinnan som hennes kläder skulle kunna vara offergåvor återfinns hos Barber (2007) och kan illustreras med följande citat:

“We can also, of course, use offerings of cloth, clothing and the like to bribe or remind the deities to do what we want.”In fact, the peplos or dress, that the Athenian women gave to Athena every year as an offering of thanks was saffron-yellow, with sea-purple designs depicting the myth of the Battle of Gods and Giants”. (Barber 2007: 176).

Kvinnans identitet? I ett försök att länka de båda klädedräkterna till varandra påvisar Frei et al (2009) med hjälp av strontiumanalys att ullen i Huldremosefynden kommer från åtminstone tre olika lokaliteter i Skandinavien. Huldremose I från får på Jylland medan ullen i Huldremose II kommer från nordskandinaviskt område och att den antingen importerats eller kommit dit på annat sätt. Designen på de båda plaggen är olika men väv- och spinningstekniken är typiska för Huldremose-typen. Men *“the Huldremose type contains at least 3 different cloth-types: tabby s/s, 2/2 twill s/s and diamond twill s/s.”* (Bender Jørgensen, 1991: 121). Kan man anta att alla textilierna tillverkats lokalt? Frågan är då varför Huldremose II är vävd med ull från norra Skandinavien och med en designtyp från Medelhavsområdet? Bar verkligen samma kvinna båda klädtyperna? Fler frågor än svar! Ett citat från studiens senaste litteraturreferens belyser det aktuella kunskapsläget:

“Compelling new evidence from strontium analyses of textiles is now for the first time able to trace the origin of textiles, and the first results from the well-known Huldremose woman’s dress, a bog sacrifice from Denmark, demonstrate that some of the materials for clothing, and the woman probably originated outside Denmark.” (Gleba & Mannering, 2012: v)

Hallstatt-textilierna – kasserade järnålderskläder?

Hallstatt regionen i nuvarande östra Österrike har gett namn till övergångsperioden mellan centraleuropeisk brons- och järnålder, Hallstattkulturen, 850-350 f Kr. I området har man funnit artefakter i saltgruvorna, på boplatser och gravfält som beskriver ett väletablerat samhälle från bronsåldern, om inte ännu äldre. Här diskuteras endast textilfynd från

utgrävningar i saltgruvorna. Textilfynd från saltgruvorna i Hallstat¹⁰ gjordes först under slutet av 1800-talet på sluttningarna ovanför nuvarande Hallstatt. Textilierna är C14 daterade till en period som sträcker sig från ca 1600 till 300 f Kr. Textilfynden härrör dels från bronsåldern (säckar av tjock ull) dels från förromersk järnålder (kasserade, sönderrivna kläder).

”The Bronze Age miners left many fragments of thick woolen material which appears to have been used as bags in which the mined salt was carried. As yet, no convincing explanation has been found for the hundreds of pieces of fabric that were discarded in the Iron Age. It seems likely that expendable textiles (clothing and domestic items, such as blankets and cloths) were collected in the settlement, ripped up and taken to the mines.” (Hoffman-de Keijzser et al. 2012: 17).

De textila fynden från järnåldern är de mest varierande, eftersom de eventuellt är kasserade kläder av olika slag. Bland textilierna (större och mindre fragment) finns både mans- och kvinnodräkter, många med vackra bårder runt ärmar och halsringning. Hallstatt-textilier av Durnbergtyp vävdes på vävstolar med varptyngder, företrädesvis med lokalt infärgat ullgarn, som spunnits enligt z/z metoden.

”In central Europe, the Hallstatt and La Tène cultures show a wide range of cloth type, with several variations of wool twill and linen tabby and a preference for piled yarn in one or both systems¹¹ or systematic use of spun yarn in contrasting directions of patterning. Tablet weaving and embroideries emphasize the high standard of the central European textile technology of the Iron Age. The warp-weighted loom of the Hallstatt and La Tène cultures is indicated not only by starting borders and loomweights, but also by a contemporary illustration on an urn from Sopron in western Hungary:” (Jenkins, 2003:70)

Under åren 2007 -2012 pågick bland textilhistorisk inriktade arkeologer ett intensivt forskningsarbete med att analysera och rekonstruera textiliernas färger. Färganalyserna har visat på infärgning med rött, blått, gult, brunt och grönt från kända växter och mineraler och därutöver minst 250 oidentifierade färgpigment (Grömer, 2012; Hoffman-de Keijzser et al., 2012: 28-29). Resultatet från detta unika arbete redovisades vid ett symposium i mars 2012 (Hoffman-de Keijzser et al., 2012). Symposiets syfte var följande:

“The aim of this symposium is to present the new results of an interdisciplinary research project on coloured Hallstatt-Textiles, to compare them to textiles known from simultaneous cultures and to discuss the present use of historic dyeing and textile techniques in science and art.” [<http://3000yearsofcolour.nhm-wien.ac.at/>]

I samband med symposiet presenterades också resultaten: de rekonstruerade färgerna och dräkterna på Naturhistorisches Museum i Wien. Museet har ingen egen Internet information om textila fynd från Hallstatt till skillnad från Nationalmuseet i Köpenhamn, som har mycket rikliga Internetpresentation av sina utställningar.

¹⁰ Gruvorna från brons- och äldre järnåldern förstördes i en naturkatastrof (Hoffman-de Keijzser et al. 2012:17).

¹¹ Med systems menas varp (eng. warp) och inslag (eng. weft) i en väv och som kan varieras på olika sätt.

2.4 Museiutställningar i ett livsvärldsperspektiv

När det gäller museerna förmedling av textilkunskaper om järnåldern ger etnometodologiskt orienterade teoretiska modeller om vardagskunskap och livsvärldar intressanta perspektiv, såsom insikter om hur vi bygger vår förståelse av fenomen omkring oss som tillhörande antingen vår närmaste omvärld eller en helt annan sk ”typ” värld. Alfred Schutz’ utveckling av livsvärldsbegreppen Vi-världen (Mittwelt) och De-världen (Umwelt) belyser hur vi samtidigt i vår nu levda värld bildar oss föreställningar om hur det kan ha varit i det förflutna, i en från oss helt skild men tolkad då-värld (Bengtsson, 2003). Ju större avståndet är mellan vår levda värld och det förflutna desto större risk finns att de som levde då främling-görs. Museernas roll är då att förmedla en bild av den tiden så att vår vardagskunskap¹² på ett kunskapsmässigt bättre sätt förankras i vad arkeologer/textilhistoriker vet om den tiden.

De båda studerade utställningarna griper sig an problemet att låta besökaren förstå textilfärgens roll på helt olika sätt. Den livsvärldsbild som skapas av Nationalmuseet ger museibesökaren en uppfattning om en värld som var brun och rätt trist, helt i linje med Jensens beskrivning (2003:328). Trots tillgång till i stort sett samma artefakter, dock fragmentariska och troligtvis kasserade, ger Naturhistorisches Museum en livsvärldsbild, som är mycket färgrik och likartad våra egna nutida färgpreferenser på kläder.

Den enda uppfattningen om färg man kan skaffa sig genom att besöka Nationalmuseet är att kläder från järnåldern var bruna dvs så som de framstår idag efter 2300 år i en mosse. Skulle museibesökaren i förväg eller efteråt också besöka Nationalmuseets virtuella museum skulle man fått veta att kläderna kanske var blå och röda -Men stämmer den informationen? Inte helt då teknologin för att kunna färga textilier innebar att man hade möjlighet att använda betydligt större antal färger vid den aktuella tiden.

“Previously, it was believed that textiles from the Pre-Roman period in Denmark were not dyed, and that the patterns in the fabrics were only made by combining various shades of naturally pigmented wool: white, black, grey and brown. New analyses have demonstrated that the costumes were more colourful and that dyes were used in combination with actually pigmented wool.”
(Mannering, et al., 2012:104)

I Naturhistorisches Museum i Wien exponeras normalt textilfragmenten i utdragslådor (för att skydda textilierna mot ljus), men under symposieåret har man lagt fram vissa textilfragment och ställt ut dem tillsammans med de moderna rekonstruktionerna. Museet har tagit sig an uppgiften att visa hur stort detta färgurval faktiskt kunde vara, genom att med utgångspunkt i spektral färganalys av Hallstatt-textilierna visa dels hur färgningen kunde gå till (växtsorter, färgpigment och betningstekniker) dels visa hur dräkterna kan ha sett ut genom rekonstruktion av andra samtida dräktfynd som t ex Huldremosefynd II-peplosen – (fast här placerat på en kvinna som anges vara Huldremosekvinnan!). Resultatet är en otrolig färgrik upplevelse där museibesökaren får en klar och vetenskapligt förankrad uppfattning om hur kläder från den tiden såg ut, såväl vävtekniskt, designmässigt som själva färgintrycket.

¹² Med vardagskunskap menas vår individuella lite osystematiskt baserade kunskap som inhämtats utanför de etablerade vetenskapliga systemen – en kunskap som bildar grundvalen för hur vi förstår vår samtid och historia.

3. Diskussion

3.1 Metoddiskussion

Analysen har gjorts utifrån ett snävt litteratururval på grund av den korta tid som stått till förfogande. Studiens fokus är inte färgseende per se utan dess betydelse för den sociokulturella kontexten och här specifikt för textilteknologins förhistoriska utveckling. Sättet att se på artefaktens biografiska historia och användningen av aktör-nätverksteorin skulle kunna utvecklas mer generellt. Dock har Bruno Latour under senare år tagit avstånd från teorins begreppsapparat och använder numera hellre begreppet ”composition” för relationen mellan människa, kultur och teknologi (Latour, 2012). Emellertid är fortfarande ANT högst användbar så t ex hittades i studiens slutskede en artikel i Nordisk Museologi från 2012 där författarna ansågs sig kunna använda Latours metodologi för att beskriva dynamiken i museets artefaktsamlingar (Gustavsson Reinius et al., 2012). Övrigt fanns det mycket litteratur och tolkningar av Huldremosefynden, så med tanke på studiens begränsade tidsrymd och uppsatsen anvisade textmängd borde bara Huldremosefynden behandlats. Alfred Schutz’ livsvärldsbegrepp och den pedagogiska anpassningen av den (Bengtsson, 2005) skulle också med fördel kunna utvecklas vidare, i det att man kan använda samma begreppsapparat för att se på museibesökarens livsvärld i förhållande till den livsvärld människan från järnåldern upplevde. Syftet har varit att visa på vikten av att man i museiförmedlingen arbetar med att närmande göra de båda av tid och rum skilda världarna för att ge besökaren en mera vetenskapligt förankrad kunskap.

3.2 Resultatdiskussion

En grundläggande fråga är hur historien om de bevarade förhistoriska fynden ska kunna berättas i museimiljön, på ett sådant sätt att föremålets tillverkning och faktiska utseende och användning kan förstås utifrån såväl dåtidens som vår samtida kontext. Studiens resultat visar på vikten av ett tvärvetenskapligt perspektiv, där troligtvis den experimentella arkeologin med rekonstruktion av föremålen och deras livsmiljö kan bidra till en ökad publik förståelse. Hur långt ska man då gå i denna ambition? I en nyligen producerad kandidatuppsats i arkeologi (Eriksen, 2012) beskrivs upplevelsecentras roll utifrån en ganska kritisk analys. Kan i så fall kanske skapandet av virtuella utställningar i kombination med en virtuell värld där föremålen får en ”naturlig” kontext vara ett sådant nytt upplevelsesätt?

Som en uppföljande studie skulle det vara intressant att göra en kvalitativt orienterad intervjustudie på hur några av alla de skolklasser som kontinuerligt besöker Nationalmuseet i Köpenhamn uppfattar färg i förhistorisk tid via museets utställningar.

3.3 Reflektion

I min egen föreställningsvärld från skolåren var den antika tiden en nästan kliniskt ren och vit värld, med otaliga vita statyer och tempel och med till fots promenerande människor i vita klädedräkter. Deras livsvärld stämde väl överens med min egen livsvärld, som föredrog vita väggar och kläder. Färgrika miljöer uppfattades som pråliga och smaklösa. Det är först

mycket senare som jag förstått att deras värld inte alls såg ut så! Deras statyer och tempel var bemålade och de flesta människor hade högst olika färger på sina klädedräkter där vissa färger hade högre status än andra som t ex rött och purpur.

Genom min studie har jag mer och mer förstått hur viktigt det är att museer och läromedel för skolelever (och vuxna) verkligen vinnlägger sig om att inte bara ge en bild av hur arkeologiska artefakter ser ut idag efter tusenåriga deponier utan också förmedlar en bild av hur dessa artefakter konstruerades och framstod i det förhistoriska samhället. Den textilteknologiska utvecklingen av färg på textilier bör ges en tydligare plats inom ämnet arkeologi och i museernas utställningar.

4. Sammanfattning

Studiens syfte var att utifrån ett (begränsat) litteratururval analysera och diskutera kunskapsförmedlingen i två samtida museiutställningarna (Nationalmuseet i Köpenhamn och Naturhistorisches Museum i Wien) med kända textiltfynd från äldre järnåldern (Huldremosefynden och Hallstatt-textilierna). Svar på studiens problemformulering om kunskapsförmedling om förromersk textilteknologi kan sammanfattas utifrån perspektiven som ges i den utvalda litteraturen. Resultatet av den första analysen, ett *bioarkeologiskt perspektiv*, belyser vikten av färgupplevelser i mänsklighetens historia. Det *aktör-nätverksteoretiska perspektivet* visar på hur teknik-människa och samhälle inte kan separeras från varandra när det gäller tillverkade föremål. Alla artefakter utställda (och förvarade) i museer har en kulturell biografisk historia. Det *textilhistoriska perspektivet* visar att det i många fall finns en kunskapsklyfta mellan vad man idag vet om textilteknologisk utveckling och den information som ges museibesökaren. Den arkeologiska och textilhistoriska forskningen om Huldremosefynden, som de framstår i olika publikationer, ger upphov till ett delvis motstridigt kunskapsläge, som resulterar i ett antal nya frågeställningar, illustrerade genom citatredovisningen i Appendix A. Studiens resultat att diskutera problemformuleringen utifrån ett *livsvärldsperspektiv* ger underlag för en diskussion om hur museer skulle kunna ge nutidens besökare bättre kunskaper och upplevelser av textilfärgens betydelse i förhistoriska kulturer.

Tack

Ett stort tack till Jan Apel och Fredrik Ekengren för konstruktiv handledning under arbetets gång.

Litteratur- och källförteckning

Alberti, M.E. (2007). Washing and dyeing Installations of the Ancient Mediterranean: towards a definition from Roman Times back to Minoan Crete. I Gillis, C. & Nosch, M-L. B. *Ancient Textiles. Production, Craft and Society*. Proceedings of the First International Conference on Ancient Textiles, held at Lund University, Sweden and Copenhagen, Denmark on March 19-23, 2003.

Alvesson, M. & Sköldböck, K. (2008). *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, 2:a uppdaterade uppl. Lund: Studentlitteratur.

Barber, E.J.W. (1992). *Prehistoric Textiles. The development of cloth in the Neolithic and Bronze ages with special reference to the Aegean*. Princeton: Princeton University Press.

Barber, E.W.J. (2007). Weaving the Social Fabric. I Gillis, C. & Nosch, M-L. B. *Ancient Textiles. Production, Craft and Society*. Proceedings of the First International Conference on Ancient Textiles, held at Lund University, Sweden and Copenhagen, Denmark on March 19-23, 2003.

Bender Jørgensen, L. (1991). *North European Textiles until AD 1000*. Köpenhamn: Aarhus University press.

Bender Jørgensen, L. (2003). Industries of the Near East and Europe in Prehistory: Europe. I Jenkins, D. (red.) (2003). *The Cambridge History of Western Textiles*. Cambridge: Cambridge University press.

Bengtsson, J. (red.) (2005). *Med livsvärld som grund. Bidrag till utvecklandet av en livsvärldsfenomenologisk ansats i pedagogisk forskning*. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur.

Chapman, J. (2002). Colourful Prehistories: The problem with the Berlin Kay Colour Paradigm. I Jones, A. & MacGregor, G. (red) (2002). *Colouring the past: the significance of colour in archaeological research*. Oxford: Berg.

Eriksen, S. (2012). *Rekonstruktion och identitet. En undersökning om hur järnåldersmänniskan förmedlas i levandegjorda miljöer*. Kandidatuppsats i arkeologi. Institutionen för arkeologi och antikens historia. Lunds universitet.

Frei, K.M., Skals, I., Gleba, M. & Lyngström, H. (2009). The Huldremose Iron Age textiles, Denmark: an attempt to define their provenance applying the strontium isotope system. I *Journal of Archaeological Science*, 36: 1965-1971.

Gleba, M. & Mannering, U. (red.) (2012). *Textiles and Textile Production in Europe. From Prehistory to AD 400*. Oxford: Oxbow Books.

Grömer, K. (red.) (2010). *Prähistorische Textilkunst in Mitteleuropa. Geschichte des Handwerkes und Kleidung von den Römern*. Wien: Naturhistorische Museum Wien

- Grömer, K. (2012). Austria: Bronze Age and Iron Age. I Gleba, M. & Mannering, U. (red.) (2012). *Textiles and Textile Production in Europe. From Prehistory to AD 400*. Oxford: Oxbow Books.
- Gustavsson Reinius, L., Silvén, E. & Svanberg, F. (2012). The Sociomaterial Dynamics of Museum Collections. I *Nordisk Museologi/Nordic Museology*, 2: 97-106.
- Hoffman-de Keijzser, R. (2010). Färben. I Grömer, K. (red). *Prähistorische Textilkunst in Mitteleuropa. Geschichte des Handwerkes und Kleidung von den Römern*. Wien: Naturhistorische Museum Wien
- Hoffman-de Keijzser, R., Kern, A. & Putz-Plecka, B. (2012). *Colours of Hallstatt. Textiles connecting Science and Art*. Exhibition in the Natural History Museum Vienna February 1, 2012 – January 6, 2013. Vienna: Natural History Museum Vienna
- Hughes, L. (2007). ‘Dyeing’ in Ancient Italy? Evidence for *purpurarii*. I Gillis, C. & Nosch, M-L. B. *Ancient Textiles. Production, Craft and Society*. Proceedings of the First International Conference on Ancient Textiles, held at Lund University, Sweden and Copenhagen, Denmark on March 19-23, 2003.
- Jenkins, D. (red.) (2003). *The Cambridge History of Western Textiles*. Cambridge: Cambridge University press.
- Jensen, J (2003). Danmarks Oldtid, Bd III, Ældre Jernalder. København: Gyldendal.
- Jones, A. (2002). A Biography of Colour: Colour, Material Histories and Personhood in the Early Bronze Age of Britain and Ireland. I Jones, A. & MacGregor, G. (red) (2002). *Colouring the past: the significance of colour in archaeological research*. Oxford: Berg.
- Jones, A. (2004). Archaeometry and Materiality: Materials-based analysis in Theory and Practice. I *Archaeometry*, 46 (3):327-338.
- King, T. (2005). Human color perception, cognition, and culture: Why “Red” is Always Red. I *The Reporter, IS&T – The Society for Imaging Science and Technology*. 20 (1):1-7.
- Latour, B. (2012). From Critique to Composition. Föreläsning på Dublin City University den 12 februari, 2012. Youtube address: [<http://www.youtube.com/watch?v=-02aCvQ-HFs>]
- Mannering, U., Gleba, M. & Bloch Hansen, M. (2012). Denmark. Kapitel 3 i Gleba, M. & Mannering, U. (red.) (2012). *Textiles and Textile Production in Europe. From Prehistory to AD 400*. Oxford: Oxbow Books.
- Pedersen, E.A. & Widgren, M. (1998). *Det svenska jordbrukets historia, del 2. Järnålder 500 f. kr. – 1000 e. Kr.* (Textilhantverket s. 405-414). Borås: Natur och Kultur/LTs förlag.
- Sandberg, G. (1994). *Purpur, Koschenill, Krapp. En bok om röda textilier*. Stockholm: Tidens förlag

Appendix A. Äldre och nyare tolkningar av Huldremose-textilierna

I uppsatsen diskuteras färgens betydelse för vår vardagskunskap om förhistoriska livsvärldar, främst genom museernas kunskapsförmedling kring utställda arkeologiska föremål. Nationalmuseets (Köpenhamn) exponering och information kring Huldremosefynden, (C14-daterade till 350-talet f Kr) har varit en viktig och spännande inspirationskälla. Fynden, som gjordes av torvbrytare i slutet av 1800-talet har varit föremål för många arkeologiska och textilhistoriska tolkningar. Med citat från Jørgen Jensens bok om äldre järnåldern (A) och Nationalmuseets publika sidor (B) belyses den arkeologiska och museal kunskapsförmedling. Dessa citat ställs i relation till kunskapsförmedlingen i ett nytt textilhistoriskt standardverk (C). Understrykningar i citaten nedan är mina och gjorda för att belysa kunskapsmässiga oklarheter, som de framstår vid skrivandet av uppsatsen.

A. Jensen, J (2003). Danmarks Oldtid, Bd III, Ældre Jernalder. København: Gyldendal.

”Huldremosekvinden var en af de mange ulykkelige som i den sene bronzealder og den tidlige jernalder måtte lade livet i et af landets talrige mosehuller (se Mosefolket). Den skaebne, som blev hende til del, fortæller, at hun ma have vaeret en udstødt. Men hvor isolert hun end har vaeret fra det menneskelige faelleskab i sine sidste studner, så var hun dog et menneske blandt de mennesker, som levde her i landet i jernalderens aeldste del.” (s. 324)

”Hun har utvivlsomt vaeret halt, den kvinde, som henved hundrede år efter Kristi fødsel blev lemlestet og draebt i Huldremosen ved Ramten på Djursland. Hendes venstre ben var så mærkeligt skaevt. Engang i hendes yngre år havde vaeret brækket, men det var vokset sammen. Hun var nu i sin bedste alder, men blev frygtelig mishandlet, inden man skubbede hende ud i mosen. Et voldsamt hug med et skarpt redskap havde brudt hendes venstre overarm. Men hugget var ikke gået helt igennem, så selv om armen brækkede, hang den endnu på hendes krop i ködet alene. Voldsmaendene havde givet sig tid til at binde armen ind til kroppen med en rem, inden de skubbede hende ud i den gamle tørvgrav. Hun faldt, så hun kom til at ligge i det sorte vand med optrukne ben og overkroppen drejet til siden.” (s. 324)

”Kvindens hår var, da hun blev fundet, ombundet med en meterlang uldsnor, som var kastet flere ganger runt halsen. Det sidste kan vaere sket under dødskampen. Om halsen havde hun desuden en snor med to ravperler. En meterlang stok af piletræ var blevet anbragt over liget, da hun blødende of formentlig bevidsløs blev kastet ud i den åbne tørvgrav. Som mosens kvinder og maend var hun henrettet som straf eller som led i en offerhandling. Og datidens metoder var ikke skånsomme: haengning, overskaerindr af struben eller som her, afhugning af et lem. Hun hade naeppe levet længe med blodet vældende ud af armstumpen.” (s. 327)

”Man lad os igen vende tilbage til Huldremosekvinden og se hende som en representant for den bondebefolkning, der levde i jernalderens landsbyer. Hun blev fundet i 1879. ”Hele legemet var bedækket med klæder, lodne og uldne”, skrev finderens. Og Huldremosetøjet er vitterlig den eneste fuldt bevaerede kvindedragt fra jernaldern. Så vidt man kan se, mangler kun fodtøjet.” (s. 325)

”Klaederne hænger nu på min gård for at tørre efter at være rensset” skrev finderens til Nationalmuseet. Han havde resolut vasket de 2000 år gamle klædestykker. Men trods den hårde medfart hører de til de bedst bevarede tekstiler fra oldtiden.” (s. 325)

”Kvindens dragt bestod som nævnt af skørt, skindslag og halsklæde. Skørtet var ternet i lyst og mørk brunt og vævet i firskafet dobbelkiper. Det var 87 cm langt og syet sammen med heksesting. Foroven var det forsynet med en læderstrimmel trukket igennem kanten, så det kunne rynkes og derved holdes på plads om livet. Også halsklædet var vævet i firskafet dobbelkiper i tre nuancer af brunt. Det var 1,37 x 0,50 m stort og vævet i dette mål, idet alle fire vævkanter var bevaret.” (s. 327)

”Huldremosefundet rummede imidlertid endnu en dragt¹³: et rundvævet stykke tøj fremstillet i firskafet dobbelkiper. Tøjstykket var 1,68 m langt og 2,64 m i omkreds, vidden bliver altså 1,32 m. Det er ikke usandsynligt, at vi her står over for en ærmløs kjole, det som grækerne kaldte en peplos, hæftet på skuldrene. Sådant har man i alt fald søgt at rekonstruere den. På grund af kjolens længde er der i rekonstruktionen lavet overfald foroven. Det er imidlertid også en mulighed, at den overflødige lænde har poset ud over et bælte. Måske det er mest sandsynligt. Sådanne ærmløse kjoler ses også på Gundestrupkarret, og det er tænkeligt, at Huldremosekjolen har sin forbillede langt mod syd. (s.328)

© Foto Lennart Larsen (Jensen, 2003 s. 328)

¹³ Funnen sjutton år senere (1896), några meter från Huldremosekvinnan.

- B. Från Nationalmuseets Internetpresentation av Huldremosekvinnan:
(<http://natmus.dk/historisk-viden/danmark/oldtid-indtil-aar-1050/aeldre-jernalder-500-fkr-400-ekr/kvinden-fra-huldremose/>) [hämtad 2013-03-31]

Kvinden fra Huldremose: ”2. årh. f.Kr. blev liget af en kvinde lagt i en gammel tørvegrav i Huldremosen ved Ramten på Djursland. Et voldsomt hug, med et skarpt redskab, havde hugget højre overarm næsten over, inden kvinden døde. De særlige iltfattige forhold i mosen betød, at kvinden blev bevaret som moselig med hud, hår, tøj og maveindhold. Hun blev fundet og gravet op i 1879, da en arbejder skar tørv i Huldremose. Som de fleste moselig, der er fundet i Danmark, var kvinden fra Huldremose fuldt påklædt. Hun var iført en nederdel af uld, et tørklæde og to skindkapper. Kvinden var mere end 40 år gammel, da hun endte i mosen. Hun var altså en ældre kvinde, når man ser på levealderen i jernalderen. Fundet af hende har givet næring til mange forskellige diskussioner og tolkninger gennem tiden. En mulig tolkning er, at hun blev dræbt og efterfølgende ofret i mosen.”

Huldremosekvindens dragt: ”Huldremosekvindens dragt er utrolig velbevaret, selv om den er næsten 2000 år gammel. Kvinden var klædt i en dragt, der bestod af en ternet nederdel og et ternet tørklæde i fåreuld og to skindkapper. Nederdelen blev holdt sammen om taljen med en smal læderrem i en indvævet linning. Tørklædet var snoet om kvindens hoved og fæstet under den venstre arm med en nål lavet af en fugleknogle. På overkroppen bar hun yderst en kappe lavet af flere mørkebrune fåreskind med en krave af et lyst fåreskind. Den krøllede pels vendte udad. Herunder bar hun endnu en kappe, som havde pelssiden indad. Denne var lavet af 11 små mørke lammeskind. Kappen var godt brugt og havde 22 påsyede lapper. En af lapperne dækkede dog ikke over et hul, men den indeholdt en fint forarbejdet benkam, et smalt blåt hårbånd og en lædersnor, alt sammen svøbt ind i en blære. Der har tydeligvis ikke været tale om en lomme, idet lappen måtte skæres op, for at man kunne få tingene ud. Sandsynligvis har de indsyede genstande fungeret som amuletter.”

Straf eller offer? ”Vi ved ikke med sikkerhed, hvad der skete i forbindelse med Huldremosekvindens død. Kvinden var fuldt påklædt, havde en ring om fingeren, amuletter i det ene skindslag og to ravperler om halsen, så hun er ikke blevet berøvet sine ejendele af sine banemænd. Hen over brystet lå en stav af piletræ. Disse træk minder mere om omsorg for den døde som ved en begravelse end om en simpel bortskafning af et lig efter en forbrydelse. Måske er hun død som led i et ritual for derefter at blive lagt i en hellig mose? Eller havde hun forbrudt sig mod datidens love og måtte bøde for dette med livet? Under alle omstændigheder fik hun ikke en normal begravelse i form af et ligbål eller en jordfæstelse, som andre jernaldermennesker.”

Hvordan døde Huldremosekvinden? ”Retsmedicinske analyser har vist, at Huldremosekvinden fik et voldsomt hug i den højre overarm. Man har tidligere ment, at afhugningen af armen var dødsårsagen, og at kvinden var død som følge af blodtab. Senere undersøgelser har dog ikke kunnet bekræfte denne teori, og det er også muligt, at skaden kan være opstået senere, f.eks. ved tørvegravning i mosen. Mens kvinden levede, brækkede hun det højre ben, men dette brud er helet igen inden hendes død. Hendes hår var bundet op med

en lang uldsnor, som også var lagt flere gange om hendes hals. Der er dog ingen mærker på halsen, eller andet, der kan tydes som tegn på strangulering. Måske havde snoren i stedet en symbolsk betydning? Strangulerede mennesker kendes fra andre danske mosefund, det gælder bl.a. ligene fra Elling og Borremose og den berømte Tollundmand. Meget taler således for, at kvinden ikke døde en naturlig død.”

C. Mannering, U., Gleba, M. & Bloch Hansen, M. (2012). Denmark. Kapitel 3 i Gleba, M. & Mannering, U. (red.) (2012). *Textiles and Textile Production in Europe. From Prehistory to AD 400*. Oxford: Oxbow Books.

“In the Pre-Roman Iron Age, striped and checked fabrics became very popular, and colour patterns were used consciously as part of textile and garment design. Previously it was believed that textiles from the Pre-Roman period in Denmark were not dyed, and that the patterns in the fabrics were only made by combining various shades of naturally pigmented wool: white, black, grey and brown. New analyses have demonstrated that the costumes were in fact much more colourful and that dyes were used in combination with natural pigmented wool. In fact, the vast majority of the textiles found in Danish peat bogs tested positive for the presence of dyes of plant origin (Vanden Berghe *et al.* 2009; 2010).” (s. 104)

“Of particular interest are the tubular garments. The most famous of such items was discovered as a single find at Huldremose, the same bog where the female bog body was found. The Huldremose II textile measures about 256 cm in circumference (Fig. 3.11). The height of the garment (equal to the width of the textile) is 173 cm. It is too long to be worn without any kind of manipulation, and hence must have been folded in some way around the body. Unfortunately, the textile does not have any folds or wrinkles preserved that could reveal the manner in which it was worn.” (s. 105)

“The tubular textile from Huldremose II has long been interpreted as a female garment based on a comparison with the Greek peplos (Hald 1950; 1980; Munksgaard 1974), but there is no evidence connecting either of the two tubular garments specifically with women; nor is there evidence for this way of wearing the costume.” (s.105)

“The human bog finds have long been interpreted as punished criminals or sacrificed individuals. The latest research suggests that more differentiated interpretations are necessary (Ravn, 2010)¹⁴. It is possible that the majority of the bog bodies can be perceived as part of a hitherto overlooked burial practice.” (s. 103)

¹⁴ Ravn, M (2010). Burials in bogs- Bronze and Early Iron Age Bog Bodies from Denmark. *Acta Archaeologica* 81(1), 112-123.